

DE WERKELIJKE BETEKENIS VAN HET PLAKKAAT VAN VERLATINGHE

Rebels geachte Plakkaat legde vast wat al lang werkelijkheid was

In de zomer van het jaar 1581 vond er een gewone zitting van de Staten-Generaal plaats. Zonder al te veel formaliteiten werd op 26 juli besloten het *Plakkaat van Verlatinghe* aan te nemen. Het ontbreken van festiviteiten rondom de uitvaardiging van het *Plakkaat* is opvallend. Zeker omdat het stuk tegenwoordig de naam heeft van de 'onafhankelijkheidsverklaring' van Nederland. Samen met de Unie van Utrecht (1579) wordt het wel tot de 'geboortepapieren' van de Nederlandse staat gerekend. Was het *Plakkaat* echt zo revolutionair?

Matthijs Wieldraaijer is docent en leraren-opleider geschiedenis aan de Hogeschool Rotterdam en redacteur van Kleio.

De eerste keer dat Filips II Spanje verliet was in oktober 1548. De Spaanse prins maakte een rondreis door de gebieden waar hij zijn vader ooit zou opvolgen. Ook de Nederlanden werden aangedaan. Naast rijke en machtige steden als Brussel, Antwerpen en Gent bezocht hij ook kleinere steden als Haarlem, Amersfoort en Zutphen. Overal waar hij kwam werd Filips onthaald met triomfbogen en vrolijke feesten. Alle steden en gewesten zwoeren Filips als hun volgende vorst te aanvaarden. Op zijn beurt beloofde de Spaanse prins plechtig de landen te zullen regeren volgens hun oude gebruiken en privileges. Aan deze privileges hechtten de inwoners van de Lage Landen veel waarde. Het ging meestal

om voorrechten van een stad of groep, zoals stadsrechten. Maar sommige privileges betroffen de machtsverdeling tussen vorst en onderdanen. In Brabant kende men bijvoorbeeld het privilege dat onderdanen het recht gaf ongehoorzaam te zijn aan de hertog indien deze de bepalingen van de Blijde Inkomst – de feestelijke intocht en ontvangst van een vorst bij zijn eerste bezoek aan het gewest – had geschonden. Van dergelijke privileges ging een zekere constitutionele

werking uit, aangezien ze het gezag van de soeverein in grote mate beperkten.

GERECHTVAARDIGD VERZET

In het politieke debat dat tijdens de Opstand gevoerd werd, speelden deze privileges een centrale rol. Het verzet tegen de landsheer werd gerechtvaardigd met een beroep op de privileges die Filips II had gezworen te onderhouden. In de honderden pamfletten en geschriften die in de periode 1566-1580

Leo Belgicus, een weergave van de Nederlanden onder Filips II in 1583. Cartograaf was de Oostenrijker Michael Aitsinger.

In *Kleio* geven we experts het woord die wat dieper in zullen gaan op de Verplichte Historische Voorbeelden. Met behulp van deze achtergrondinformatie kunt u uw leerlingen nog beter voorbereiden op de examenstof. Een serie om te bewaren dus. Dit artikel geeft achtergrondinformatie bij het verplichte voorbeeld *Plakkaat van Verlatinghe* (1581).

danen onderdrukt en als slaven behandelt, dan moet de vorst voor een tiran worden gehouden en mag men hem afzetten. Verder wordt in de inleiding gesteld dat de vorst bij zijn inhuldiging plechtig heeft gezworen de privileges en de oude gebruiken van de provincies te zullen handhaven. Als de vorst deze afspraken niet nakomt, pleegt hij contractbreuk en vervalt zijn heerschappij over deze landen.

**'BEROEMD IS DE ZINSNEDE DAT DE ONDERDANEN
ER NIET ZIJN OMWILLE VAN DE VORST, MAAR DE
VORST OMWILLE VAN ZIJN ONDERDANEN'**

Aansluitend op de inleiding volgt het lange middenstuk van het *Plakkaat*. Dat bestaat uit een opsomming van de wandaden die gepleegd zijn door Filips II en zijn handlangers. Opwindende lectuur is het niet, maar voor de argumentatie is het van wezenlijk belang. In dit deel wordt aangetoond dat de landsheer zich inderdaad niet aan zijn afspraken heeft gehouden en geprobeerd heeft de vrijheid van de Nederlanders af te nemen om hen in slavernij te brengen. De dure eed die hij heeft gezworen, heeft hij gebroken en hij heeft zich ontpopt tot een verschrikkelijke tiran. ►

Koning Filips II aan het banket met zijn familie en hovelingen. Schilderij door Alonso Sánchez Coello, 1579. Nationaal Museum Warschau. Links: De eerste pagina van het Plakkaat van Verlattinghe, 26 juli 1581. Nationaal Archief.

Portret van François, Hertog van Anjou. Uit *Nederlandsche jaerboeken en historien* door Hugo de Groot, 1681. Bibliotheek van het Vredespaleis.

De conclusie die uit de inleiding en het historische relaas volgt is onverbiddelijk. De Staten-Generaal zien zich genoodzaakt de koning van Spanje vervallen te verklaren van al zijn heerschappij en erfelijke aanspraken op de opstandige provincies. Tevens stelt het Plakkaat dat alle ambtenaren en inwoners van het land ontslagen zijn van de eed die zij mogelijk vroeger aan hem hadden gezworen. De hertog van Anjou, de broer van de Franse koning, zou de nieuwe landsheer van de meeste provincies worden. Met dit document maakten de Staten-Generaal dus bekend dat men de vorst had verlaten om een nieuwe aan te nemen.

NIEUWE LANDSHEER

In feite legde het Plakkaat daarmee niets anders vast dan wat al lang werkelijkheid was geworden. In september 1580, bijna een jaar eerder dus, hadden de Staten-Generaal al een overeenkomst gesloten met Anjou en hem de soevereiniteit aangeboden. En al eerder had men geprobeerd een nieuwe landsheer te vinden. Wie meent dat het Plakkaat van Verlatinge de Nederlandse onafhankelijkheidsverklaring is, moet zich wel in heel wat bochten wringen. Er werd met het uitvaardigen van het Plakkaat geen nieuwe staat afgekondigd. Republikeinse theorieën werden nog volstrekt onacceptabel geacht. De inhoud is dan ook weinig spectaculair. Wat opvalt, is eerder de rustige en bedachtzame toon. Het docu-

ment presenteert slechts algemeen aanvaarde denkbeelden over de plichten van een vorst en het recht van verzet. Dat is goed verklaarbaar, want men wilde met het oog op de handel met de Spanjaarden Filips II niet te veel voor het hoofd stoten. Vandaar ook dat het Plakkaat zonder al te veel formaliteiten of feestelijkheden werd aangenomen. Toch kon de voorzichtige, ambtelijke en juridische taal van het Plakkaat van Verlatinge niet verhullen dat een stel revolutionairen de machtigste koning van Europa zijn soevereiniteit had afgenomen. Na 1581 verdwenen plots zijn beeltenis van alle munten en zijn naam van gebouwen en documenten. Ambtenaren en schutters dienden een nieuwe eed te zweren waarin zij Filips van zijn soevereiniteit vervallen verklaarden. In dat opzicht kan het Plakkaat zeker gezien worden als de belichaming van een radicale breuk met het verleden en een stap op weg naar de Republiek der Verenigde Provinciën. ■

BRONNEN

- M.E.H.N. MOUT, ed., *Plakkaat van Verlatinge*. Vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien (Groningen 2006).
- COOS HUIJSEN en GEERTEN WALING ed., *De geboortepapieren van Nederland. De Unie van Utrecht, de Apologie van Willem van Oranje en het Plakkaat van Verlatinge in hedendaags Nederlands* (Amsterdam 2014).
- MARTIN VAN GELDEREN, *Op zoek naar de Republiek. Politiek denken tijdens de Nederlandse Opstand (1555-1590)* (Hilversum 1991).
- PETER ARNADE, *Beggars, Iconoclasts, and Civic Patriots. The Political Culture of the Dutch Revolt* (Ithaca 2008).